

De zaak Lichtervelde

Dominique
Verhaeghe

De zaak Lichtervelde

Over verzet en collaboratie in een West-Vlaams dorp
tijdens WO II

Eerste druk 2024

© Dominique Verhaeghe & Beefcake Publishing

ISBN 9789493293618 – NUR 689

www.beefcakepublishing.be

www.facebook.com/beefcakepublishing

www.instagram.com/beefcakepublishing

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en uitgever.

Les déportés, les fusilés, les massacrés n'ont plus que nous pour penser à eux. Les morts dépendent entièrement de notre fidélité.

Vladimir Jankélévitch – L'imprescriptible

Eeuwige dank aan mijn liefste Rita voor de lange avonden bij de warme haard met mijn eerste manuscript in de hand.

Dominique

Inhoud

1	Inleiding	11
2	Vooroorlogse politiek in Lichtervelde	27
3	De bezetting	39
4	Het verzet	63
5	In de greep van Gestapo en collaboratie	85
6	Deportatie en Nacht und Nebel	209
7	De bevrijding kwam te laat	283
8	Jacht op de schuldigen	351
9	In de ban van het nakend proces	409
10	De eerste verdikten en de heldenhulde	539
11	Nieuwe arresten	605
12	Finale uitspraak	617
13	De genadedossiers	635
14	Vandaag	661
15	Besluit	663

Uit de laatste brieven...

Spijtig dat ik moet sterven na twee jaar af te zien. Maar God wil het al zo. Een tijd van komen en een tijd van gaan.

Theofiel Pannecoucke – NN 350, 40 jaar

En aan de beste Julienne dat mijn laatste gedachten nog bij haar geweest zijn en dat onze samenzijn maar van korte duur geweest is en het is spijtig van zo de wereld te moeten verlaten.

Theofiel Colpaert – NN 462, 38 jaar

Slaap wel allemaal mijn vrouw en kindertjes en leef lang en gelukkig met den zegen des Heeren.

Gaston Maertens – NN 287, 40 jaar

Bidt voor mij uw ongelukkige vader. Mijn hart huilt van verdriet. Ik kan haast niet, het is zo lastig. Ik heb zoveel medelijden met u beiden en met mijn ouders.

Omer Vermandele – NN 471, 48 jaar

Juliatje weent niet ik ben bij God en ik heb veel gebeden voor u. Ik moet u verlaten het spijt mij, maar er is niets aan te doen. Wij zullen mekaar weer zien in de hemel.

Odiel Moyaert – NN 468, 37 jaar

In deze zo moeilijke en pijnlijke tijden is het ook ten zeerste voorkomend dat de wetten van de oorlog zeer streng zijn en met hardheid worden toegepast. Zo ook, mijn allerliefste vrouwtje, mijn welbeminde kindertjes, ouders, meter en familie, dat ik ook onder de toepassing val van deze zeer strenge wetten.

Marcel Vanderhaeghen – NN 467, 36 jaar

Binnen een uur moet ik sterven. Het is zeer zwaar, dat heb ik mij nooit kunnen indenken hoe schrikkelijk het is. Om 6.30 u. ben ik bij Onzen Lieven Heer in de hemel. Vaarwel tot in hemel.

Louis Debaeke – NN 464, 42 jaar

Ik bemin u allen zo vurig, bid voor mij opdat ik toch bij God ook moge vergiffenis bekomen. Veel tijd heb ik niet meer moeder vader Hector Maria. Het is mijn laatste vaarwel houdt moed en bid voor mij tot in de hemel.

Jules Hoorne – NN 466, 24 jaar

Zeer beminde vrouw zorg goed voor onze beide kinderen. Ja Maria ik heb lang gedacht dat ik u nog zou terugzien, maar het is onmogelijk geweest. Ja Maria gij en de kinderen zijt nooit geen minuut uit mijn gedachten geweest en ik had u toch zo lief.

Hilaire De Meyer – NN 272, 30 jaar

Ik ben gelukkig! En straks ben ik in den hemel. Ik zeg u geen vaarwel! Alleen tot weerziens! In den laatste tijd heb ik hier meermalen mogen communiceren, en ook straks zal Jezus me weer komen troosten, sterken en ten hemel voeren. Ik offer Hem mijn leven op tot uitboeting van mijn zonden.

Gerard Tanghe – NN 470, 24 jaar

Lieve moeder, binnen een uur sterf ik voor 't vaderland en ik vraag u allen vergiffenis voor al de last die ik u mocht aangedaan hebben. Ik sterf in God en voor Jesus en als echte christen.

Georges Baert – NN 460, 29 jaar

Binnen enkele ogenblikken zal ik nog die gelegenheid hebben, de biecht, de communie en de pauselijke zegen te ontvangen, en dan kunnen wij zonder vrees de stappen tot

het mes doen. Dus liefste ouders, broeders, zuster en familieleden, vrienden en kennissen. Dan zullen wij sterven.

Gabriel Dewaele – NN 465, 28 jaar

Liefsten, mijn grootste wens is steeds geweest, na mijn ballingschap u allen terug te vinden in gezondheid en onder Gods gezegende hoede, te meer dat onze scheiding van 21 maanden het grootste kruis was, doch liefste mamaatje en beste kinderen, dat Gods heilige wil geschiede.

Eugeen Callewaert – NN 463, 50 jaar

Mogen zij die de oorlog ontketend hebben, gestraft en vernietigd worden. Bertje lief vaarwel tot hiernamaals ik sterf gelukkig voor u voor volk, vrijheid en vaderland.

Egide Strubbe – NN 469, 38 jaar

On me presse de finir. Adieu mon aimée, mon amour. Pleure bien, puis console toi en disant que je suis heureux. Et de là-haut je veillerai sur vous.

Arnould van de Walle, 46 jaar

Wanneer deze laatste woorden u zullen bereiken, zal ik reeds bij de Heer en Schepper teruggekeerd zijn. Ik had nog zo gaarne enige jaren bij u, mijn geliefd vrouwtje en kindertjes, doorgebracht, maar God heeft het anders geschikt. Ik moet sterven.

Albert Craeynest – NN 461, 32 jaar

André Denolf – NN 307, 30 jaar, heeft geen afscheidsbrief aan zijn familie geschreven. Dit blijkt niet alleen uit het feit dat hij niet teruggevonden werd. In een bijlage gericht aan het Rijksministerie voor Justitie te Berlijn werd enkel melding gemaakt van 16 afscheidsbrieven.

In het dossier van Arseen Debaillie is geen afscheidsbrief teruggevonden.

1 Inleiding

Mijn grootvader, dokter Louis Debaeke, stierf op 15 juni 1944 in de gevangenis van Wolfenbüttel. 's Avonds, om drie minuten na zeven om exact te zijn, viel het mes. Even tevoren had hij met trillende hand zijn laatste woorden op papier gezet. Zijn eerder geschreven genadebrief had bij de nazi-rechters niets uitgehaald. Hij was één van de velen die voor de vrijheid gevochten had, maar er nooit heeft kunnen van genieten. Volgens de Duitse statistieken duurde de volledige onthoofdingsprocedure dertien seconden. De beul draaide het kraantje open om het bloed weg te spoelen. Het hoofd en lichaam werden in de kamer erachter bij de rest gestapeld en dan was het tijd voor het volgende slachtoffer. In een tijdspanne van ongeveer anderhalf uur werden er die dag eenentwintig mannen onthoofd. Hijzelf, zijn strijdmakkers uit Lichtervelde en Torhout, drie mannen uit het Brusselse en twee buitenlanders. Eén strijdmakker kreeg een dag later de kogel.

Twee jaar voordien, op drie augustus 1942, stond de Gestapo aan de deur van mijn grootouders te bonken. Het werd een wrange herinnering die mijn grootmoeder Blanche Vercruysse haar hele leven met zich zou meedragen. Haar huis werd overhoopgehaald en haar geliefde werd meegenomen. Eerst brachten ze hem naar het gemeentehuis. Vooraleer hij daar uiteindelijk werd weggeleid, kreeg hij nog een gemene lach toegeworpen door een tegenstander uit zijn dorp Lichtervelde. Dit getuigde jaren later een lerares Frans uit het Noord-Duitse stadje Leer. Zij was op het laatste ogenblik opgevorderd om als tolk aanwezig te zijn op het proces voor het *Volksgerichtshof*, waar mijn grootvader en zijn zestien makkers door het Nazi-gerecht ter dood waren veroordeeld. Na de oorlog had ze contact opgenomen met de pastoor van Lichtervelde.

Mijn grootmoeder heeft zich na de oorlog opnieuw moeten rechtekken, zoals alle andere weduwen. Veel tijd om te rouwen was er niet. Jarelang zaten zij verwickeld in een rechtszaak over collaboratie. De beschuldigen waren in-

woners van hun eigen dorp. Mijn grootmoeders voornaamste bezorgdheid was echter de toekomst van haar vijf kinderen. De jongste had zijn papa nooit gezien.

Jarenlang lag de afscheidsbrief van haar geliefde ergens in een Stasi-archief in Oost-Berlijn. Tot de muur viel. Toen ze hem voor de eerste maal had gelezen, de jaren negentig waren al begonnen, is het oorlogsverleden niet veel meer ter sprake gekomen. Zij was op dat ogenblik al voorbij de tachtig en aan het genieten van haar laatste levensjaren. Het was geen tijd meer om het verleden opnieuw op te rakelen.

Evenveel families als slachtoffers vernamen na de val van de muur voor de eerste maal wat er zich in Nazi-Duitsland had afgespeeld. Professor G. De Graeve van de universiteit van Gent had alle dossiers van de slachtoffers in Berlijn opgespoord en iedere familie de juiste documenten doorgestuurd. Dikke enveloppes vol juridische documenten. Tot en met een overzicht van de chronometertijden van de onthoofdingen. Per verzetsstrijder was genoteerd hoe lang de onthoofdingsprocedure geduurd had. Iedere tijd was overigens de som van twee deeltijden, want de procedure bestond uit twee deeltaken. *Gründlichkeit über alles.*

In november 1990 bezocht ik met mijn echtgenote voor de eerste maal Wolfenbüttel. Ik had vernomen dat het gebouw, waar de onthoofdingen hadden plaatsgevonden, kon bezocht worden. Dit gebouw ligt op het binnenplein van een nog steeds functionerende gevangenis. De grens met het voormalige Oost-Duitsland lag net iets verder. Het was de tijd dat 's morgens de Trabantjes over de betonnen platen van de net neergehaalde muur van Oost-Duitsland naar West-Duitsland reden. Hun aanhangwagentjes waren leeg, maar 's avonds bij het terugrijden waren ze des te meer gevuld met nieuwe wasmachines en allerlei andere spullen die ontbraken in Oost-Duitsland. Het Duitse volk had tientallen jaren de prijs betaald voor de oorlog. De verliezer betaalt. Nu brak een nieuwe toekomst voor het land aan.

Van internet of smartphones was er toen nog geen sprake. Google Maps was nog verre toekomst. Eénmaal aangekomen in Wolfenbüttel kon je niet zomaar

JVA Wolfenbüttel intikken en op *Start* klikken om de juiste weg naar de gevangenis te vinden. Dus klopten we aan bij de lokale dienst voor toerisme om te achterhalen waar de gevangenis van Wolfenbüttel was gelegen. Het voelde echter bevreemdend aan om in een toeristenbureau naar een gevangenis te vragen. De dame aan de ontvangstbalie reageerde enthousiast toen ze vernam dat twee Belgische toeristen Wolfenbüttel wilden bezoeken. Toen ik echter de vraag stelde over de gevangenis en kort de reden vertelde waarom, sloeg de sfeer volledig om. Ik kon dit niet direct plaatsen. Een onverwerkt verleden van een Duitse inwoner? Had zij in de familie iemand die dingen had gedaan waarop je niet trots kon zijn? Of was het gewoon schaamte voor wat haar landgenoten mijn landgenoten en familie hadden aangedaan? Ik zou het nooit weten. Later zou ik nog andere voormalige Duitse concentratiekampen bezoeken en telkens dacht ik hieraan wanneer ik mij aan de balie aanmeldde voor wat extra informatie. Misschien was het vooringenomenheid van mijn kant, maar dikwijls heb ik het idee gehad dat mijn vraag naar informatie met een vorm van schaamte en terughoudendheid werd beantwoord.

Het is pas na de eeuwwisseling dat Duitsland in het reine lijkt te zijn gekomen met het oorlogsverleden. Niet door het verleden collectief te vergeten, of zoals men in Duitsland soms zegt, door er een *schlussstrich*, een streep, onder te trekken. Integendeel, tot op de dag van vandaag worden nog nieuwe herdenkingsmemorialen en documentatiecentra geopend die het verleden levendig moeten houden. Zeer recent is in Wolfenbüttel de *Gedenkstätte Wolfenbüttel* geopend dat herinnert aan het gevangeniswezen tijdens de nationaalsocialistische periode. Overal ten lande kan je dergelijke herdenkingsmemorialen bezoeken. In steden zoals Berlijn leest heel de wereld mee over de gruweldaden van het verleden.

Het memoriaal van Esterwegen, het kamp waarin mijn grootvader en zijn strijdmakers verbleven vooraleer ze naar de dodencellen van Wolfenbüttel werden gezonden, werd ingehuldigd in 2011. Het terrein is volledig heraangelegd binnen een hedendaagse context zodat je je ook vandaag nog kan voorstellen hoe het daar geweest is. Dicht naast elkaar staande bomen geven de plaats aan waar zich vroeger de barakken bevonden. Donkerrode metalen muren symboliseren de prikkeldraad en de bewakingstorens. Ik kon exact staan

op de plaats waar de ziekenbarak gelegen was waarin mijn grootvader zo goed als het kon voor zijn patiënten had gezorgd. In mijn verbeelding zag ik hem staan op het trapje dat naar de ingang leidde en waar hij 's ochtends wachtte om een nieuwe lading patiënten, die buiten in de bittere kou stonden te wachten, op te vangen. Elke dag heeft hij zich daar afgevraagd of hij ooit nog van de vrijheid zou kunnen proeven. En dan toch telkens weer die moed scheppen om door te gaan. Dit was voor mij een zeer emotioneel moment. Ik stelde mij de bewaker voor, *le Fou* genoemd, die het hem onmogelijk maakte om met de schaarse middelen die voorhanden waren de nodige zorgen toe te dienen aan zijn patiënten. Deze man, zelfverklaarde dokter maar eigenlijk mijnwerker voor de oorlog, schiep er plezier in zelf rond te lopen in een witte jas en de patiënten te beoordelen. Hij deed de zieken nodeloos wachten in de bittere koude. Of hij joeg ze naar willekeur opnieuw naar buiten als het hem niet beviel. De dood van heel wat gevangenen zijn op de rekening van deze bewaker te schrijven.

Duitsland wil niets meer wegstoppen. Wie vandaag even voorbij de Nederlandse grens de A31 in noordelijke richting naar de havenstad Emden neemt, ziet kilometers voor de uitrit naar Esterwegen al een grote aanduiding van de *Gedenkstätte Esterwegen*. Net zo'n groot bord zoals het Rubens bord dat je ziet als je op de E19 Antwerpen nadert. Iedereen die erlangs rijdt, wordt er telkens aan herinnerd. Reclame voor de ellende van vroeger. Merkwaaardig genoeg moet je vandaag inderdaad naar Esterwegen, Wolfenbüttel of nog vele andere plaatsen in Duitsland reizen om iets te weten te komen hoe het de *Nacht und Nebel*-gevangenen is vergaan. Want dat waren alle Lichterveldenaren. Op het einde van hun leven waren ze nog enkel een NN-nummer. In België lijkt *Nacht und Nebel* volledig vergeten te zijn. Nochtans waren er tijdens de oorlog, volgens de meest gangbare cijfers, zo'n 10.000 *Nacht und Nebel*-gevangenen, waarvan een groot aantal uit België.

Bij mijn eerste bezoek aan Wolfenbüttel wist ik ook niet wat *Nacht und Nebel* was. In het gebouw op de binnenplaats van de gevangenis, waar de guillotine ooit gestaan had, hingen de lijsten aan de muur van de slachtoffers die daar waren gestorven. Er stonden veel namen op, maar ook veel nummers. Ik zocht de naam van mijn grootvader. Ik herinner me dat ik sterk ontgoocheld was

omdat ik 'm niet terugvond. Als je daar bent wil je een spoor van je grootvader terugvinden. Op die enkele vierkante meters waar ik stond was hij gestorven. Later vertelde mijn vader dat de Lichterveldenaren allemaal NN-gevangenen waren geweest en dus ook enkel gekend waren als een nummer. Zij stierven en werden begraven als een nummer. Zelfs de onthoofdingen hadden plaatsgevonden op volgorde van het nummer. Ik had moeten zoeken naar NN 464.

Na dit bezoek lag mijn zoektocht lange tijd stil, tot ik het werk van Modest Maertens, over de Lichterveldenaren die in Wolfenbüttel waren omgekomen, onder ogen kreeg. Als geboren Lichterveldenaar had hij, midden in de jaren negentig, de overlevenden en nabestaanden geïnterviewd en alle getuigenissen neergeschreven in een boek *De stille strijd van Eugeen Callewaert, burgemeester van Lichtervelde*. Hij was zelf nog een kind toen Eugeen Callewaert werd verkozen tot burgemeester van zijn dorp. Zijn boek is een eerbetoon aan hem en alle Lichterveldenaren die als politiek gevangene naar Duitsland werden weggevoerd. Voor mij is het de start geweest om dit boek te schrijven. Ik las er dingen over mijn eigen grootvader, die als schepen tezamen met Eugeen Callewaert Lichtervelde bestuurde, en over zijn strijdmakkers waarvan sommigen het geluk gehad hebben om terug te keren. Ik stelde me echter een aantal vragen die me niet meer zouden loslaten. Hoe was het allemaal zover kunnen komen? Ik wist dat er in Lichtervelde collaborateurs hadden samengewerkt met de Duitse bezetter. Dat hadden mijn grootmoeder en mijn familie wel heel duidelijk gemaakt. Maar wat hadden zij juist gedaan? Waren zij schuldig aan de dood van de verzetsstrijders? En werden zij uiteindelijk berecht voor hun daden? Ik wist ook dat mijn grootvader in Esterwegen kampdokter was geweest. *Vrouwetje, ik heb in mijn gevangenschap toch negen maand geluk gehad in het concentratiekamp waar ik geneesheer ben geweest en niets te kort heb gehad*, schreef hij in zijn afscheidsbrief. In welke omstandigheden heeft hij dat kunnen doen? En net als alle anderen was hij als *Nacht und Nebel* gevangene naar Duitsland gestuurd om daar voor het *Volksgerichtshof* te worden berecht. Hoe was deze verordening in Nazi-Duitsland tot stand gekomen? Wie waren de actoren geweest die ervoor hadden gezorgd dat alle NN-radertjes tijdens de oorlog konden blijven draaien? En wat met de bewakers in Esterwegen en Wolfenbüttel en het kampeven aldaar?

Oorlogsverhalen kwamen geregeld bovendrijven tijdens familiebezoeken bij mijn grootmoeder. Ook thuis aan tafel vertelden mijn moeder en vader soms over de oorlog. Ik herinner me de sterke verhalen over een Engels vliegtuig dat werd neergeschoten en de piloten die werden opgepakt. Of het verhaal van de tanks die tijdens de bevrijding een oorverdovend lawaai maakten en de chocolade die overal werd rondgestrooid. En het verhaal van de Duitsers die inkwartierden in het vlasbedrijf van mijn andere grootvader Hector Verhaeghe, en de dikke Duitser die lui op de balen vlas lag en stapels eieren at. Tegelijkertijd hield mijn grootvader achter een dubbele wand in zijn huis wel twee wapens verborgen. Bij mijn grootmoeder Blanche vielen ook telkens twee namen: Godderis en Verschaeve. Wanneer deze aan bod kwamen waren de scheldwoorden en de vloeken van mijn nonkels nooit ver weg. Hoe kon het ook anders, zij hadden hun vader verloren. Maurice Godderis was de VNV-burgemeester van Lichtervelde tijdens de oorlog en was één van de collaborateurs. Pastoor Cyriel Verschaeve, uit mijn grootouders geboortedorp Alveringem, had het maar wat goed gevonden dat mijn grootvader de dieperik zou ingaan. *Hij zal ervoor moeten boeten...*, had hij mijn grootmoeder toegesnuwd toen ze wenend voor hem stond. Ze had een kip onder haar arm als geschenk, in de hoop hem gunstig te stemmen toen ze hem vroeg of hij nog iets kon doen voor haar Louis. Mijn overgrootmoeder Marie-Louise Kino stond er ook bij. Smekend voor haar zoon Louis. Haar schoondochter was moeder van vier kinderen en een vijfde was op komst. Blanche en Marie-Louise werden terug naar huis gestuurd, zich realiserend dat ze eigenlijk ijdele hoop hadden gekoesterd. Een jaar voordien had Verschaeve in één van zijn redevoeringen geschreven dat alle vijanden van Duitsland, inclusief Engeland, duivels waren: *Het is goddelijk klaar, dat iedereen die nu bidden wil weet waarvoor of tenminste waartegen hij te bidden heeft. Tegen de duivel en zijn bondgenoten. Wie het niet doet, wie biddend niet naar Duitsland met zijn aangezicht, met zijn rug naar Stalin en Churchill staat, gelijkt de duivel in zijn richting.* Hoe zou zo'n man, met tot in de hoogste regionen connecties bij de Duitse bezetter, ook maar iets geprobeerd hebben om een verzetsman die zich met zijn groep voorbereidde op een mogelijke invasie van de Engelsen, uit de greep van de Gestapo te houden. Verschaeve had in 1928 in de kerk van Alveringem mijn grootouders Blanche en Louis in de echt verbonden. Hij had na de Eerste Wereldoorlog gestreden voor de Vlaamse zaak. Zijn daden en woorden tijdens

de Tweede Wereldoorlog werden echter met de mantel der liefde toegedekt. In Vlaanderen wordt deze man nog steeds gevierd. Voor mijn familie was hij een echte schurk. Een christen in duivelspak. Bij ieder bezoek aan het kerkhof van Alveringem jeukten mijn nonkels vingers om die wegwijzer naar zijn graf neer te halen. Er loopt vandaag nog steeds een Vlaamse opinie achter zijn soutane. Wat zou er van Vlaanderen geworden zijn als de ideeën van zijn boezemvriend Himmler hadden kunnen uitgevoerd worden? Verschaeve had ooit eens tegen Himmler gezegd dat Vlaanderen de SS nodig had, *zijn* SS. In Alveringem is er nog steeds een plein naar Cyriel Verschaeve vernoemd. In 2019 contacteerde ik het gemeentebestuur met het levensverhaal van mijn grootvader en de vraag om het plein naar hem te hernoemen. Uiteindelijk besliste het voltallige gemeentebestuur in 2022 om een nieuwe straat *Dokter Louis Debaekestraat* te noemen. Een straatnaam is een eerbetoon in de publieke ruimte aan iemand. Daarom blijf ik hopen dat ooit het *Verschaeveplein*, een eerbetoon aan een Nazi-priester, uit het straatbeeld zal verdwijnen.

Ik herinner me dat ik als kind supporterde voor het Duitse team tijdens een WK-match. Van een winnend Belgisch voetbalteam was toen nog geen sprake. De uitbrander die mijn grootmoeder me toen naar het hoofd geslingerd heeft, staat in mijn geheugen gegrift. Ik heb nooit meer het woord Duitsland durven laten vallen. Met de verraders van de IJzerbedevaart, die ieder jaar met de zwart-gele collaboratievlaggen voor haar deur voorbijtrokken, had ze het al lang gehad. Zij kon géén Vlaamse Leeuw zien. Eén VU'er op televisie was voldoende om haar bloed te doen koken. In de Volksunie zaten de zwarte nesten van weleer die de hele boel belazerd hadden en weer hun grote gelijk wilden halen. Hoe was het mogelijk dat ze om amnestie konden roepen? Wie was hier het slachtoffer? En op de hoek hier en op dat nummer daar in die straat woonde een *zwarte*. En daar mocht je zeker geen nieuwe fiets kopen want die hadden meegeheuld met de Duitsers.

Op dat ogenblik kon ik dit niet in de juiste context plaatsen. Ik was te jong en bovendien was duiding en informatie over oorlog, verzet en collaboratie toen niet beschikbaar. Over een partij zoals het VNV (Vlaams Nationaal Verbond), die tijdens de oorlog de kaart van de Duitse bezetter had getrokken, had ik nog nooit gehoord. De Tweede Wereldoorlog kwam in de lessen geschiedenis in

de humaniora nooit aan bod. Wat er tijdens de oorlog in België was gebeurd was voor mij één grote blinde vlek. Iemand uit Lichtervelde vertelde me net hetzelfde uit zijn schooltijd. In de jaren vijftig hingen overal de posters van de Witte Brigade slachtoffers aan de klasmuren en openbare gebouwen, maar niemand die daar ook maar één woord uitleg over gaf in de klas. Die jaren lijken net een georganiseerde doofpotoperatie geweest te zijn.

Het verhaal dat volgt maakt eveneens deel uit van een ruimer verhaal van lokale dorpspolitiek in Lichtervelde waarbij twee partijen elkaar het zonlicht ontzegden. Door de gebeurtenissen tijdens de oorlog escaleerde deze vete na de oorlog bovendien volledig. Toen in de jaren zeventig gemeenten moesten fusioneren in België, was door de lokale heikele politieke situatie geen enkele buurgemeente bereid samen te gaan met Lichtervelde. De hele *zaak Lichtervelde* is lange tijd afgedaan als een soort onderlinge partijpolitieke afrekening tussen twee clans. Vijfenzeventig jaar later, tijdens een herdenkingsplechtigheid, mocht ik in een gesprek overigens niet te veel mijn stem verheffen als ik het onderwerp *De Zwaan* en *De Keizer* aansneed. Zelfs na zoveel jaren blijkt er daar nog steeds een spoor van onverwerkt verleden te bestaan.

Een reconstructie maken van de gebeurtenissen tijdens de oorlogsjaren in en rond Lichtervelde was niet eenvoudig. Vooreerst waren er geen kroongetuigen meer. Zij zijn niet uit Duitsland teruggekeerd en hebben dus nooit hun getuigenis kunnen afleggen. Ik denk hierbij voornamelijk aan postbediende Albert Craeynest en bankagent Omer Vermandele, allebei verzetslieden van het eerste uur, burgemeester Eugene Callewaert, die als burgervader van zijn dorp het reilen en zeilen in zijn dorp kende, en ook mijn eigen grootvader dokter Louis Debaeke die, als ik me op de inhoud van zijn Duitse beschuldigingsakte baseer, zowat de organisatorische draaischijf was van de wapentransacties. Mijn moeder vertelt dat hij haar dikwijls 's morgens met de auto naar school bracht en dan verder reed. Als dokter was hij inderdaad één van de weinigen van het dorp die over een auto beschikte. Bovendien was dit zijn perfecte dekmantel. Een bezoek aan een patiënt of een bezoek om ergens een transactie te regelen, niemand wist het. Zogezegde patiënten zaten ook dikwijls in het netwerk. De dorpsgemeenschap was echter zo klein dat sommigen

zich afvroegen wat hij allemaal aan het uitvoeren was. Soms waren er opvallend veel zieken in het dorp die hij allemaal moest bezoeken.

Als afwezige kroongetuigen denk ik ook aan reserveluitenant Marcel Vanderhaeghen en kapitein-commandant Arnould van de Walle, allebei van het Belgisch Legioen. Zij hebben geprobeerd vanaf eind 1941 wat structuur en organisatie te brengen in het verzet. Achteraf gezien was het toen echter al te laat. Begin 1942 dook er in Lichtervelde een mol van de Gestapo op die in de verzetsorganisatie infiltreerde. Afwezig waren ook al de anderen die heimelijk een vuist tegen de Duitse bezetter hadden gemaakt door zich bij het verzet aan te sluiten en meegeholpen hadden wapens te verzamelen.

Tijdens mijn vooronderzoek stootte ik op heel wat krantenknipsels van de zogenaamde *verklikingszaak Lichtervelde* die eind 1946 begin 1947 voor de krijgsraad van Brugge plaatsvond. Niet enkel lokale West-Vlaamse kranten hebben hierover heel wat inkt laten vloeien in hun berichtgeving. De zaak was dermate groot dat ook nationale kranten de zaak hadden opgepikt. Deze verslaggeving gaf meer inzichten in de gebeurtenissen. Ik stelde ook vast dat het niet bij één rechtszaak was gebleven. Er kwamen nieuwe rechtszaken, dit keer voor de krijgshoven van Gent en daarna Brussel. Tot in 1949 eindelijk het doek viel. Een boek echter enkel en alleen baseren op journalistieke verslaggeving zou te weinig inhoud en betrouwbaarheidsgehalte hebben. Daarom wou ik de inhoud van deze knipsels toetsen aan de juridische stukken om de echte waarheid te achterhalen. Door de archieven van de voormalige militaire rechtscolleges voor de bestraffing van de collaboratie te consulteren kreeg ik een duidelijker beeld van de zaak. Het volledig dossier van de *zaak Lichtervelde* bevat ruim tweeduizend pagina's. Sommige collaboratiedossiers tellen slechts enkele velletjes papier. Dit is dus een uitermate lijvig dossier. Het betreft alle getuigenissen, arresten en administratief-juridische documenten van vlak na de bevrijding tot 1949. Daarna volgden nog de genadedossiers van de veroordeelden.

Ter voorbereiding van het proces werden meer dan honderd getuigen ondervraagd. Ook dit proces had te kampen met getuigenissen die - ook al stonden ze langs dezelfde kant - elkaar soms tegenspraken en met beweringen die niet

zwart op wit konden gestaafd worden. Zoals net vermeld was er de afwezigheid van zij die als kroongetuige hadden kunnen optreden.

Er is eveneens heel wat geschreven bewijsmateriaal vernietigd geweest. Adiel Ramboer, tijdens de oorlogsperiode gemeentesecretaris van Lichtervelde en betichte in het naoorlogs proces, had op de dag van de bevrijding in het gemeentehuis de gelegenheid gehad om allerlei papieren te doen verdwijnen. Niets sluit uit dat dit achteraf zijn hachje en dat van anderen gered heeft. Heel wat getuigen vernoemden ook een gijzelaarslijst die door de burgemeester Godderis was opgemaakt. Zij herinnerden zich namen van personen die op deze lijst stonden. Na de oorlog bleek deze echter spoorloos te zijn. Ook een kopie, tijdens de oorlog gemaakt door politiecommissaris Wyffels, leek door een ongelukkig toeval niet meer te vinden. Toen in 1944 de Sipo-SD uit Gent hals over kop naar Noord-Nederland moest vluchten hebben ook zij alle dossiers vernietigd. Deze lokale Sipo-SD, beter gekend onder de naam Gestapo, was verantwoordelijk geweest voor de massale arrestaties in Lichtervelde en ondervragingen vanaf de zomer van 1942. De *Oberfeldkommandantur* van Gent, de administratieve organisatie van de bezetter voor Oost- en West-Vlaanderen, had het nog grondiger aangepakt. Zij hadden het hele provinciehuis met alle dossiers erin in brand gestoken. Het heeft tot einde jaren vijftig geduurd vooraleer de provincieraad opnieuw over eigen gebouwen kon beschikken.

Begin 1942 werden zowel schepen Louis Debaeke als burgemeester Eugene Callewaert uit hun ambt gezet. Over de ambtsontzetting van schepen Louis Debaeke is tijdens het naoorlogs proces nooit onderzoek gevoerd. De ambtsontzetting van burgemeester Eugene Callewaert is echter wel onderzocht. Deze maakte immers deel uit van de hoofdbeschuldiging van de toenmalige gemeentesecretaris Adiel Ramboer. Ook daar is het onderzoek op zijn grenzen gestoten. De administratieve bundel van de burgemeester heeft men op het Ministerie van Binnenlandse Zaken, geleid door Gerard Romsée, één van de belangrijkste vertegenwoordigers van het VNV, teruggevonden. De politieke bundel daarentegen, waarin mogelijk het antwoord op de schuldvraag had kunnen gevonden worden, en die tijdens de bezetting hoogstwaarschijnlijk op het kabinet van Romsée werd bewaard, is nooit teruggevonden. Ook op dat

kabinet zou de vernietiging van dossiers gedurende de laatste oorlogsdagen zijn werk doen.

Contacten tussen lokale gemeenteoverheden en Duitse diensten gebeurden veelal mondeling. Oorlogsburgemeester Godderis kwam zeer frequent op de koffie bij de Gestapo in Gent. In Lichtervelde kan er dus nog veel achter de schermen gebeurd zijn dat nooit het daglicht gezien heeft. En waarover zij die voor de krijgsraad werden gedaagd dus ook nooit rekenschap hebben moeten afleggen. Na het lezen van heel wat getuigenissen is het overigens mijn overtuiging dat de vonnissen voor sommige beschuldigten zwaarder hadden kunnen zijn. Het ontbrak het Openbaar Ministerie echter aan bewijskracht juist doordat de materiële bewijzen ontbraken.

Dit neemt niet weg dat het proces zeer grondig is gevoerd. Er mee rekening houdend dat er in deze computerloze periode een onnoemelijk aantal dossiers lopende waren, moet het telkens een huzarenwerk geweest zijn om een dergelijke zaak op te volgen. De grondigheid van de voorbereiding van het proces blijkt duidelijk uit het feit dat van iedere naam die een getuige liet vallen een nieuwe getuigenis werd afgenomen, die dan opnieuw andere elementen en namen kon aanbrengen. Tot in Duitsland is men mogelijke getuigen gaan opzoeken. Ook Eggert Reeder, één van de leiders van het militaire bestuur in België, is men gaan ondervragen. Net als Gerard Romsée, minister van Binnenlandse Zaken tijdens de bezetting. De SD-mannen van Gent, die naar Noord-Nederland waren gevlucht en daar nog opgesloten zaten, is men ook nog in de gevangenis van Leeuwarden gaan opzoeken voor het geval zij nuttige inlichtingen konden verstrekken.

Het lezen van al deze getuigenissen was soms heel confronterend. De getuigenissen zijn echter wat ze zijn en ik heb geprobeerd om ze zo juist mogelijk weer te geven. Meermaals laat ik de getuigen zelf aan het woord. Nabestaanden van weerstanders zullen mogelijk niet lezen wat ze zouden willen lezen of verwachten te lezen. Misschien zullen ze het gevoel hebben dat ze het ideaalbeeld van hun *held* wat moeten bijstellen als ze vernemen dat de éne weerstander de andere beschuldigde dat hij tijdens zijn ondervraging namen had genoemd. We kunnen ons echter niet inbeelden wat zij doorge-

maakt hebben en enig begrip is dus wel op zijn plaats. Ze werden bijna gedurende twee jaar samen opgesloten. Ze zagen enkel ellende en de dood voor ogen. Elke dag was een gevecht om te overleven. Onvermijdelijk komt er dan onenigheid. Sommigen hadden nog enkel aandacht voor wie welke namen had laten vallen tijdens de verhoren van de Gestapo. Het rondje zwarte pietten kon beginnen. Je leest dat zelfs nog in de getuigenissen die in de jaren negentig zijn opgetekend. Bij het naar buiten brengen van het verhaal heeft dit in de rechtbank juist verzwakkend gewerkt. De verdediging van de betichten heeft daar tijdens de naoorlogse processen gretig op ingespeeld. Dit was voor hen de ideale bliksemafleider. Het doet echter vergeten dat de vijand niet binnen maar buiten de verzetsgroep zat. Ten eerste bij de Duitse bezetter, maar ook en vooral bij de groep collaborateurs die hun eigen dorpsgemeenschap volledig ontwricht hebben.

Belangrijk om te onthouden is dat tijdens de verhoren door de Gestapo in Gent zowat iedereen het slachtoffer geweest is van zowel psychische als fysieke mishandelingen. De Vlaamse medewerkers van de Gestapo in Gent minimaliseerden achteraf het gebruikte geweld. Hoe kon het ook anders, ze zouden zich alleen maar meer aan de galg gepraat hebben. Eén van de ondervragers liet zich echter in zijn getuigenis na de oorlog ontvallen *en als ze niet praatten dan klopten we het eruit*. Vroeg of laat braken ze de gevangenen of lokten ze hen in de val met valse beloftes. De belofte dat een aangehoudene die *meewerkte* snel naar huis zou mogen gaan is er zo één. Weinigen kunnen standhouden als je geblinddoekt wordt, een geweer tegen je hoofd wordt gehouden en je de trekker hoort overgaan. Ook dreigden ze echtgenotes op te pakken zodat hun minderjarige kinderen in het beste geval in het weeshuis moesten opgevangen worden. Iedereen kende iedereen in de kleine dorpsgemeenschap. De namen lagen op éénieders lippen. Niemand was professioneel getraind om te weerstaan aan de geraffineerde verhoormethoden van de Gestapo. Bovendien - en ik kan dat niet genoeg benadrukken, dit blijkt overvloedig uit alle processtukken die ik heb kunnen inzien - was de druk, de terreur en de medewerking van de lokale VNV-collaboratie in Lichtervelde met de Gestapo ongemeen groot. Eénmaal opgepakt moesten oorlogsbuurgemeester Godderis en zijn kliek alleen nog voor bewijzen zorgen of de aangehouden en in een zwart daglicht plaats opdat ze nooit meer zouden

terugkomen. List en verraad schuwde Godderis hiervoor niet. Het is niet zonder reden dat de dag van de bevrijding, toen het verzet hem van aan het station richting markt vooruitduwde, een Poolse soldaat, weliswaar in een bedronken toestand, al klaar stond om hem ter plaatse te executeren.

Vandaag hoor je vanuit een bepaalde hoek nog steeds stemmen dat *het verzet maar niet zo dom had moeten zijn*. Telkens vergeet men dat dit eerste verzet de kiem was van veel ander verzet dat er uiteindelijk toe bijgedragen heeft dat België in september 1944 van de bezetter verlost werd. De verzetslieden hebben op dat ogenblik het enige juiste gedaan. Met het risico op eigen leven zich gewapend gegroepeerd in de overtuiging dat de Engelsen reeds veel vroeger een tegenaanval zouden inzetten. Dat was op dat ogenblik de enige realiteit waarin ze opereerden. Mijn grootvader had het in 1942 over *als de alliés doorkomen*. Omer Vermandele was eind 1942 erin geslaagd een geheim briefje uit de gevangenis van Gent te laten smokkelen waarin hij schrijft *Denk van nu voort aan vrede, zal niet lang meer duren. (...) Hoop toch niet naar Duitsland gedeporteerd te worden vóór bevrijding*. Ze waren allebei de overtuiging toegedaan dat het de eerstkomende maanden al ging gebeuren. Achteraf verwijtende commentaren lanceren over het verzet, met de hele kennis in het achterhoofd over hoe de oorlog uiteindelijk is verlopen, is niet moeilijk. Twee jaar later, op het ogenblik dat de Lichterveldenaren gestorven zijn, was het verzet in België inderdaad op veel plaatsen een bepalende factor geworden in de strijd tegen de Duitse bezetting. Om al deze redenen hoort éénieder trots te zijn op zijn of haar familielid. Zij hebben het tenminste geprobeerd.

Voor de daden van de Lichterveldenaren die langs de Duitse kant stonden, kan ik weinig zinvolle woorden vinden. Bij heel wat stukken die ik las was ik onthutst over hoe duivelachtig mensen wel kunnen zijn. Ik kan het niet anders benoemen. In hun krant *Volk en Staat*, de krant van hun Vlaams-nationalistische politieke partij, lasen ze dat ze dankzij de Duitsers verlost waren van hun gevaarlijkste volksvijand België. Eénieder die eerst voor de krijgsraad van Brugge en later voor het krijgshof van Gent en Brussel is moeten verschijnen, is echter gered geweest door deze *gevaarlijkste volksvijand* die ze tijdens de oorlog, tezamen met de Duitse bezetter, met hand en tand hebben bevochten. Sommigen hebben het zagezegd gedaan uit naam van de *Vlaamse*

zaak. Opkomen voor je eigen volk doe je echter niet door je eigen volk te verraden. Hoe je het ook draait, net zoals het verzet in Lichtervelde in 1942 overtuigd was dat de Engelsen ieder moment konden landen, waren de collaborateurs ervan overtuigd dat de Duitse bezetting een blijvende zaak zou zijn. Door de Duitse kaart te trekken waren ze dus ontgensprekelijk de wegbereider van de nazificatie van Vlaanderen die er zat aan te komen. Geen krijgsraad meer in Brugge, maar zoals overal in Duitsland een *Volksgerichtshof* dat alle tegenstanders van het regime rechtstreeks naar de guillotine of het executiepeloton zou sturen. Vandaag kunnen we nog steeds denken wat we willen denken. Dat had wel enigszins anders geweest in het systeem waarvoor zij ijverden. Dit mag nooit vergeten worden.

Ik draag dit boek postuum op aan mijn grootouders Blanche Vercruysse en Louis Debaeke. Zij zijn mijn drijfveer geweest om dit boek te schrijven. Mijn grootmoeder, voor de kracht die zij elke dag heeft moeten opbrengen om als alleenstaande moeder vijf kinderen op te voeden en zich door het leven te slaan. En mijn grootvader, voor de moed en opoffering die hij heeft getoond in een poging om het land terug vrij te krijgen. Hij en zijn strijdmakkers aanriepen in hun afscheidsbrieven, een uur vooraleer ze zouden sterven, in een niet aflatende stroom van zich herhalende woorden, hun geliefden. Over hoe hard het gemis zal zijn en dat afscheid moeten nemen ondraaglijk is. Ze bleven schrijven en schrijven, sommigen zelfs langs de rand van het papier omdat de rest al volstond. Ze kusten hun vrouw en kinderen. En nog eens. En nog eens. Ook schreven ze zoveel over de hemel. Dat ze daar weldra verenigd zouden zijn. Met zij die er al niet meer waren en later met hun dierbaren die hun zouden vervoegen. Hun geloof in de hemel is voor velen vandaag nog moeilijk te vatten. Maar wie weet. Misschien hebben ze toch gelijk en kom ik hem daar later toch tegen. Om te praten over wat er allemaal gebeurd is. En over nog zoveel meer. Iets wat we nooit hebben kunnen doen.

Ten slotte, alvorens we aan het verhaal van Lichtervelde beginnen, wil ik verwijzen naar wat de historici Koen Aerts en Bruno De Wever ooit in een gezamenlijk artikel schreven: *Hoewel het verzet als winnaar uit de oorlog kwam, is het voorlopig de verliezer van de herinnering. Vlaanderen kent geen verzetshelden, enkel martelaars uit de collaboratie en anonieme slachtoffergroepen.* Ik hoop

met dit verhaal mijn bijdrage te leveren opdat het verzet opnieuw de winnaar van de herinnering zou worden. Namen van verzetshelden te over!

Dominique Verhaeghe, juni 2024